

ПРЫМАЖ ТРУБАР ЯК БІБЛЕЙНЫ ПЕРАКЛАДЧЫК:
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ПРЫПАВЕСЦІ ПРА СЕЙБІТА,
Мц. 13:1–23; Мк. 4:1–20, 23)¹

Članek skuša ocenjevati prevajalsko kvaliteto Trubarja na področju svetopisemskih besedil skozi analizo odvisnosti in odklona njegovega prevoda od izvirnika. Ugotovljam, da je bil osnovni vir Trubarjevega prevoda Luthrov nemški prevod, toda občasno je Trubar uporabljal tudi dva latinska prevoda – Vulgato in prevod Erazma Rotterdamskega. Glavno načelo Trubarjevega prevajanja je bilo od besede do besede, od katerega pa je občasno odstopal iz jezikovno sistemskih in stilističnih razlogov. V celoti je ohranil skladenjsko strukturo izvirnika, z izjemo glagolskega položaja. Vendar je ohranjanje morfemske strukture izvirnika (kalkiranje) mnogo bolj značilno za glagole kakor za samostalnike. Samostalniki in predlogi so v prevodu leksikalno stabilni, glagol pa je v številnih primerih preveden brez identičnosti, enako tudi prislov, veznik in členek. Trubarjev prevod lahko ocenjujemo kot natančen in ustrezen, čeprav ne brez variabilnosti.

svetopisemski prevod, prevajalska tehnika, Trubar, Luther, izvornik, glagol, stavek

The article tries to evaluate Trubar's translation quality in domain of St. Scriptural texts by the analysis of dependence and a deviation of his translation from the original. It is ascertained, that the principal original of Trubar's translation was Luther's German text, but meanwhile Trubar used two Latin translations: Vulgata and Erasmus of Rotterdam translation. Main principle of Trubar's translation was word-by-word which deviated by him for the system and stylistic reasons. In his translation, Trubar kept, on the whole, the syntactic structure of the original, with exception of a position of a verb. However the maintenance of morphemic structure of the original (tracing) is more typical for a verb, than for nouns. Nouns and prepositions have the lexical stability in translation, whereas the verb in a number of instants is often translated without identical consistencies, also as well as adverb, conjunction, particle. Trubar's translation can be evaluated as precise and adequate, though not without some variability.

translation of St. Scripture, translation technique, Trubar, Luther, original, verb, sentence

1

Пераклады Бібліі адыгралі вялікую ролю ў складванні і развіцці літаратурных моў і літаратурных тэхнік у славян. Важнае значэнне маюць пераклады

¹ Аргыкул працягвае ранейшую публікацыю аўтара на гэтую тэму: Klimau I. Тэхніка біблейнага перакладу Прымажа Трубара: (На прыкладзе аналізу Мц. 13:1–23; Мк. 4:1–20, 23) // *Slavistična revija (Trubarjeva številka)* 56–57/4–1. 355–370.

славянскіх пратэстантаў 16 ст., якія выконваліся на высокім узроўні і часта з апірышчам на новыя філалагічныя тэхнікі. Асобнае месца сярод усіх рэфармацыйных перакладчыкаў займаюць славенскія пратэстанты, чые пераклады былі першымі ў гісторыі славянскай Рэфармацыі і адначасова – першымі ў гісторыі сваёй краіны. Надзвычайную ўвагу выклікае перакладчыцкая праца Прымажа Трубара, які стаў піянерам славенскага літаратурнага перакладу.

Добра вядома, што Рэфармацыя надавала асаблівую ўвагу як выбару крыніц для біблейнага перакладу, так і яго якасці. У апошнім выпадку пераклад Св. Пісьма мусіў шчыльна набліжацца да арыгінала, паколькі нават нязначнае адхіленне ад яго магло нарадзіць дактрынальныя хібы. Разам з тым пераклад меўся быць зразумелым і ясным для вернікаў, каб не заблытаць іх і не прывесці да памылковых меркаванняў. Гэта накладала асаблівую адказнасць на перакладчыка, які павінны быў знайсці прымальны кампраміс паміж набліжэннем да арыгінала і вытрымліваннем асаблівасцяў роднай мовы.

У дадзенай працы робіцца спроба ацаніць якасць перакладу Трубара шляхам аналізу яго залежнасці і адхілення ад арыгінала. Для параўнання абраны евангельскі пасаж (прыпавесць пра сейбіта) з паралельнай кампазіцыяй (прыпавесць і яе тлумачэнне) і тэматычна падобнай лексікай (побытавай і абстрактнай) ды блізкай ідэаматыкай. Пасаж разглядаецца ў межах першых двух евангелляў.²

Увага накіраваная на пераклад Трубара, прадстаўлены ў выданні 1557 г. (ТТ 1557), пры патрэбе падаваліся чытанні з ранейшага перакладу Трубара Мц. 1555 г. (ТЕ 1555), а таксама ў ілюстрацыйных мэтах – з наступнага славенскага перакладу Бібліі, выкананага Юрыем Далмацінам (DB). Лацінская версія прадстаўлена Вульгатай (Vg) у сучасным крытычным выданні і перакладам Эразма Ратэрдамскага 1516-35 гг. паводле выдання 1542 г. (EB), нямецкая – перакладам Марціна Лютара ў выданні 1546 г. (LB 1546) паводле сучаснай крытычнай публікацыі.

2

Аналіз працы Трубара значна палягчаецца тым, што вядомыя тры вядучыя арыгіналы яго перакладу: нямецкі пераклад Лютара і лацінскія пераклады Вульгаты ды Эразма Ратэрдамскага. Параўнанне з імі перакладу Трубара ў межах абраных урыўкаў пераканаўча паказвае, што менавіта нямецкі пераклад Лютара паслужыў славенскаму пратэстанту асноўным арыгіналам. Пераважная большасць сказаў і іх кампанентаў перакладалася Трубарам паводле нямецкага тэксту, вынікам чаго стала захаванне шэрагу граматычных, марфалагічных, сінтаксічных і лексічных асаблівасцяў нямец-

²Пры разглядзе ўрыўкаў з розных евангелляў скарачаны індэкс (Мц. ці Мк.) перад нумарам раздзела ў мэтах эканоміі месца не ставіцца.

кай мовы, невядомых лацінскай і чужынных славенскай. Аднак нярэдка (асабліва ў Мк.) Трубар адхіляўся ад Лютара і звяртаўся да лацінскіх перакладаў – Вульгаты і Эразма, якія служылі Трубару дадатковай крыніцай. Паводле лацінскай крыніцы перакладаліся асобныя кампаненты сказаў, некаторыя ідыёмы і словы. Аднак звяртанне да дадатковага арыгінала мела спарадычны характар і істотна не адбілася на моўных асаблівасцях працы Трубара.

2.1

Лацінскім уплывам тлумачацца амаль усе адхіленні ад нямецкага тэксту, якія заўважныя ў перакладзе Трубара. Верагодна, што да лацінскіх арыгіналаў ён звяртаўся ў тых выпадках, калі адчуваў семантычную, граматычную ці сінтаксічную недастатковасць перакладу Лютара.

2.1.1

У Трубара нярэдка ў выпадкі перакладу згодна з лацінскім тэкстам асобных сінтаксічных канструкцый і нават некаторых ідыём. У апошнім выпадку можна меркаваць, што захаванне нямецкага арыгінала прыводзіла б дасэнсавых страт, паколькі разбурала б ідыёмы.

Пераклад асобных сінтаксічных канструкцый адзначаецца ў асноўным у Мк: 4:11 *an pag teim kir so isuuna* – Vg, EB *illis autem qui foris sunt* – LB 1546 *Denen aber dralfuen* – DB *tém pak, kateri so svunaj*; 4:18 *ty so, kir poslushaio to belfedo* – Vg, EB *hi sunt, qui sermonem (Vg verbum) aud(er)iunt* – LB 1546 *Die das wort ho°ren* – DB *kateri to Belfedo poslu°hajo*; 4:20 *taku, de enu feime perneffe tridelfet...* – EB *itaut aliud granum adferat triginta...*, Vg *unum triginta...* – LB 1546 *etlicher drei/figfeltig...* – DB *nekateru samotride/set...*

З ліку ідыём можна прывесці два выпадкі: 13:13 *mit sehenden Augen, sehen sie nicht, und mit ho°renden Ohren, ho°ren sie nicht* – *oni uideozh ne uide, inu poslushaiozh ne slishio* – Vg, EB *quia videntes non vident, & audientes non audiunt*; 4:12 *Auff das sie es mit sehenden augen sehen, und doch nicht erkennen, und mit ho°renden ohren ho°ren und doch nicht verstehen* – *de uideozh uidio, inu ne ugledaio, inu poslushaiozh poslushaio, inu ne sastopio* – Vg, EB *Ut videntes videant & non cernant (Vg non videant): & audientes audiant, & non intelligent.*

2.1.2

Радзей адзначаецца пераклад асобных слоў паводле лацінскай версіі: 4:1 *auff, dem wasser sitzen* – *ie na moriu sedel* – DB *inu na vodi sedèti* – Vg, EB *federet in mari*. У некаторых выпадках адзначаецца ўплыў Вульгаты насуперак Эразму: 13:11 *Sakai uom ie danu* – Vg *Quia vobis est datum* – LB 1546 *Euch ist gegeben* – EB *Vobis datum est* (таксама TE 1555 *Vom ie danu*).

2.1.3

Даволі часта адзначаецца граматычны ўплыў лацінскага тэксту. Напрыклад, такім уплывам тлумачыцца перадача атрыбутыўнага словазлучэння нямецкага арыгінала праз генетыўнае: 4:19 *der betriegliche Reichthum* (таксама DB: *goluffku blagu*) – *tu obnoriene tiga blaga* – Vg, EB *deceptio divitiarum*, або выкарыстанне славенскага перфекта замест інфінітыва: 4:1 *sitzen* – *sedel* – DB *Sedèti* – Vg, EB *Sederet*. Канструкцыя *mit* + Dat., якая звычайна перадавалася Трубарам з захаваннем прыназоўніка (кшталту *Mit den Ohren* – *s teimi ushefi* 13:14), пад лацінскім уплывам перададзена дзеепрыметнікам (*mit ho^orenden Ohren...* – *poslushaiozh...*, гл. 1.1.1). Пад лацінскім уплывам прыназоўнікавыя канструкцыі часам перадаюцца генетыўнымі: 4:4 *die Vogel unter dem himel* – *tpitce tih nebes* – Vg *volucres (caeli* – дадатак у некаторых кодэксах), EB *volucres caeli*, хаця Трубар часам так робіць і без лацінскага ўзору: *auff dem lande am meer* – *na krayu tiga moria* 4:1 (параўн.: Vg *circa mare super terram*, EB *juxta mare in terrā*).

Паводле Вульгаты Трубар пераклаў пасаж: 4:12 *Sie es mit sehenden augen sehen, und doch nicht erkennen* – *de uideozh uidio, inu ne ugledaio* – Vg *...non videant* – EB *...non cernant*. Аднак у іншым выпадку Трубар перакладае паводле перакладу Эразма канструкцыю *zu* + inf. аддзеяслоўным назоўнікам: 13:9 *Wer ohren hat zu ho^oren, der ho^ore* – *Kateri ima ushesa h poslushanu, ta poslushai, du vushesa ima h poslushanu, ta poslushai* 4:9, 4:23 – EB *qui(s) habet aures ad audiendum, audiat* – Vg *Qui habet aures audiendi, audiat*.

2.2

У некаторых выпадках можна адзначыць або самастойную навацыю Трубара, або выкарыстанне нейкага іншага перакладу: 4:11 *alles* – *v/e rizhi* – DB *v/e* – Vg, EB *omnia*; 4:20 *inu to isto gori vsameio* – LB 1546 *und nemens an* – DB *inu jo gori vsameo* – Vg, EB & *su/cipiunt*. У абодвух выпадках відавочна ўскладненне структуры сказа за кошт дадання лішкавага слова ці слоў.

3

У сваёй працы Трубар кіраваўся паслоўным прынцыпам перакладу (гэта справядліва і для Далмаціна), у тыповым выпадку падаючы да аднаго слова (у т. л. артыкля, часціцы, прыназоўніка) арыгінала аднаслоўны эквівалент у сваім перакладзе. Напрыклад, у паралельнай фразе *Und er sprach zu jnen, Euch i/fts gegeben das geheimnis des reichs Gottes zu wi/ssen* – *Inu on pravi k nim, Vō ie danu ueiditi to skriunust tiga Bohsyga kraleu/tua* 4:11 толькі граматычная часціца *zu* не мае сабе аднаслоўнага адпаведніка. Як бачна, Трубар падаваў нават эквіваленты нямецкаму артыклю – з’яве, якой ў славенскай мове не

мелася адпаведнага граматычнага выражэння (ролю артыкля ў перакладзе Трубара выконвалі звычайна ўказальныя займеннікі).

Адхіленні ад паслоўнага прынцыпу мінімальныя (даданне ці элімінацыя звычайна не больш за адзін элемент) і абумоўленыя ўздзеяннем двух чыннікаў: 1) сістэмнай дыстанцыяй паміж мовай арыгінала і мовай перакладу (найчасцей граматычнымі адрозненнямі), 2) стылістычнымі задачамі перакладчыка, які меў перад сабой альтэрнатыву ў выглядзе дзвюх ці больш магчымасцяў і непаслядоўна абіраў адну з іх. Такі чыннік, як уплыў дадатковага арыгінала, які праяўляецца ў сінтаксісе і нават граматыцы, не адхіляў перакладчыка ад паслоўнага прынцыпу – у гэтым выпадку ён проста паслядоўнічаў іншаму арыгіналу.

3.1

Аднаслоўныя формы нямецкага імперфекта Трубар звычайна перадаваў двухкампанентным славенскім перфектам, напрыкл.: *trat – ie ... stopel* 13:2, *fiel – ie pal(l)u* (13:4, 5, 7, 8; 4:4, 7, 8), *begab sich – pergudilu se ie* 4:4. Але там, дзе сістэмнага разыходжання не было, Трубар імкнуўся вытрымліваць паслоўны прынцып, як, напрыклад, пры перадачы нямецкага прэзенса ці перфекта: *er redet – on ... gouori* 13:3, *sie es gehort haben – fo oni to slishali* 4:15 і інш. Таксама нямецкая канструкцыя *zu + inf.* звычайна перадавалася аб'ектным ці прэдыкатыўным інфінітывам, без адпаведніка для часціцы *zu*: *haben begert zu sehen – fo sheleli uiditi* 13:17, *er fieng ... an zu leren – on sazhe ... vuzhiti* 4:1 і інш.

Ролю сістэмных чыннікаў таксама добра ілюструе ўжыванне адмоўя ў перакладзе Трубара: у мінулым часе адмоўе ў адз. л. зліваецца з формай дапаможнага дзеяслова славенскага перфекта, напрыкл.: *ifts nicht gegeben – nei danu* 13:11 (але ў мнж. л.: *habens nicht gesehen – ne fo uidili* 13:17), у цяперашнім часе такой з'явы не назіраецца (толькі з дзеясловам *imeti* адмоўе ўтварае сінтэтычную форму: *Wer aber nicht hat – kateri pag nema* 13:12).

Іншым прыкладам дзеяння сістэмных чыннікаў можа служыць апусканне ў перакладзе фармальнага дзейніка *es* пры дзеяслове ў няпэўна-асабовых сказах (кшталту *es gieng*), напрыкл.: *es gieng ... aus – ie shal uun* 13:3, *ie vunkai shal* 4:3; *verwelcket es – ie uuenilu* 13:6, 4:6; *ward es duerre – ie usehlu* 13:6; *verdorret es – ie usehlu* 4:6, *werdet es nicht verstehen – ne bote resumeli* 13:14, *es versamlet sich – se sbere* 13:2, 4:2.

Некаторыя злучнікі і злучальныя словы перакладаюцца некангруэнтна, напрыкл.: *die weil – kadar* 13:6, 4:6, *der mal – kei* 13:15, 4:12, *Auff das – de* 4:12x2, але: *die finds – fo tudi ty* 4:16.

3.2

Да стылістычных з'яў трэба аднесці пераклад асабовага займенніка пры дзеяслове. Трубар даволі непаслядоўна перадаваў такі займеннік, то яго

захоўваючы (як у арыгінале), то апускаючы (адпаведна ладу славенскай мовы) – у гэтым выпадку паказчыкам асобы ў перакладзе служыў дзеяслоўны канчатак, напрыкл.: *denn **fi**e verstehen es nicht – inu ne **sa**st^opio* 13:13, *sprach **er** zu jnen – prauⁱ k nim* 4:2. Абедзве гэтыя магчымасці дапускаліся славенскай мовай, хаця перавага ў сучаснай мове аддаецца апошняй, аднак Трубар не мог ці не жадаў зрабіць канчатковы выбар на карысць адной з іх.

Відаць, да стылістычных з’яў можна аднесці і спарадычнае апушчэнне «артыкля» ў славенскім перакладзе на тых месцах, дзе ён прысутнічае ў нямецкім тэксте (*in **das** Steinichte – na kaminouu* 13:5 (хаця: *na **tu** kamenitouu* 4:5), *auff **das** Steinichte – na kaminouu* 13:20, *auffs Steinichte – na kamenitouu* 4:16; *unter **die** Do^rnen – vmei Terne* 4:7, хаця: *umei **tu** terne* 13:7, 22, *v **tu** terne* 4:18), ці спарадычнае выкарыстанне «артыкля» там, дзе яго няма ў Лютара (*durch Gleichni^sse – skufi **te** perg^lihe* 13:10, 4:2 (хаця: *skufi perg^lihe* 13:3, 4:11), *trubfal – **ta** nadluge* 13:21, ***kakoua** nadluga* 4:17, *der betriebliche Reichthum – tu obnoriene **tiga** blaga* 4:19, *on frucht – pres **tiga** sadu* 4:19, *bringen Frucht – perne^lfo **ta** sad* 4:20, *viel ander lu^este – **te** shele dru^lih rizhi* 4:19).

Стылістычны характар можа мець замена прыназоўнікавых канструкцый нямецкага тэксту беспрыназоўнікавым генетывам: *auff dem lande **am** meer – na krayu **tiga** moria* 4:1 (гл. 1.1.3).

4

Трубар у сваім перакладзе захоўваў таксама парадак слоў арыгінала, асабліва пры перадачы назоўнікаў і прыметнікаў, аднак нярэдка адхіляўся ад тэксту Лютара пры перадачы дзеяслова. Гэта звязана з цэнтральнай роляй дзеяслова ў афармленні сказа і значнай дыстанцыяй паміж нямецкім і славенскім сінтаксісам. Адхіленні Трубара ў парадку слоў абумоўлены: 1) граматычнымі, сістэмнымі фактарамі і 2) стылістычнымі стратэгіямі перакладчыка.

4.1

У Трубара назіраецца тэндэнцыя ставіць дзеяслоўныя формы (у т. л. дзеепрыметнікі) на канец сказа, напрыкл.: *das selbige bald **auffnimpt** mit freuden – to i^to sdai f ueselem **gori ufame*** 13:20. Паводле парадку слоў славенскі пераклад толькі зрэдку супадае з месцам дзеяслова ў нямецкім сказе. Заслугоўвае ўсялякай увагі пытанне, наколькі гэтая тэндэнцыя абумоўлена ўплывам лацінскай мовы.

Аднак вынас Трубарам дзеяслова на канец сказа таксама непаслядоўны і парушаецца рознымі акалічнасцямі. Так, іменныя канструкцыі-актанты даволі часта ўстаўляюцца ў аналітычныя формы дзеяслова (напрыкл.: *was da **geseet** ist in sein hertz – kar **ie** u nega sercei **ufianu*** 13:19) ці паміж дзейнікам і выказнікам (напрыкл.: ***er hat** nicht wurtzeln in jm – **on** u sebi ne **ima** korena* 13:21).

Таксама нестабільным у славенскага перакладчыка было месца ў сказе некаторых часціц і прыслоўяў.

4.2

Да стылістычных стратэгий перакладчыка можна аднесці выбар месца зваротнага кампанента пры дзеяслове. Нормай для перакладу Трубара з'яўляецца прэпазіцыя зваротнага кампанента адносна яго дзеяслова, калі зваротны кампанент звычайна адносіцца на пачатак сказа, да дзейніка, напрыкл.: *So ergert er **fich** balde – taku **fe** sdai smoti* 13:21, *so ergern sie **fich** als bald – taku **fe** sdaici sbla/nio* 4:17. У цэлым такі парадак адпавядае ладу нямецкай мовы, аднак ён звычайна не супадае з парадкам слоў Лютара.

Перадача спецыфічнага нямецкага генетыва з пасесівам праз атрыбутыўнае словазлучэнне таксама можа разглядацца як стылістычная з'ява: *das geheimnis des reiches **Gottes** – to skriunu/t tiga **Bohsyga** kraleu/tua* 4:11, параўн. у Далмаціна: *Boshjiga krajle/tva skrivnofti*.

5

Важным сродкам набліжэння да арыгінала было максімальнае захаванне яго структуры. Такое набліжэнне ў Трубара назіраецца ў сферы: 1) часцін мовы, 2) граматычных значэнняў, 3) словаўтварэння (калькаванне). Вырашэнне ўсіх гэтых задач для Трубара ўскладнялася значнай дыстанцыяй паміж структурамі нямецкай і славенскай моў.

5.1

Марфалагічнае падабенства перакладу з арыгіналам(і) дасягаецца часцінамоўнай тоеснасцю паміж імі. У Трубара амаль усе часціны мовы арыгінала (назоўнік, прыметнік, дзеяслоў, прыслоўе, прыназоўнік, злучнік і часціца, нават артыкль) захоўваюць у перакладзе сваю часцінамоўную прыналежнасць. Напрыклад, большасць прыназоўнікаў Трубар перадае прыназоўнікамі, хаця часам гэта прыводзіць да неўласцівых славянскай мове выразаў, як пры перадачы прыназоўніка *mit* + *Dat.*: *Mit den Ohren – s teimi ushe/si* 13:14, *mit sehenden Augen – s gledazhemi ozhima* 13:14, *mit den Augen ... mit den Ohren ... mit dem Hertenzen – s ozhima ... su ushe/si ... s teim serzom* 13:15. Іншым прыкладам марфалагічнага падабенства можа служыць захаванне ў перакладзе формаў субстантываў, як ў арыгінале: *das Steinichte – kaminou / kaminou / kamenitou / kamenetou* (13:5, 20; 4, 5, 16), *Gerechten – prauviznih* 13:17.

5.2

Граматычнае падабенства перакладу з арыгіналам дасягалася за кошт таго, што важнейшыя граматычныя формы арыгінала (лік, асоба, час) звычайна перадаваліся тымі самімі граматычнымі формамі, калі гэта не пярэчыла

сістэме славенскай мовы. Адхіленні ў Трубара даволі рэдкія і выкліканыя пераважна граматычнымі, сістэмнымі прычынамі (кшталту распасавання ў ліку *alles Volk stund – ufi ludi fo stali* 4:1) і стылістычнымі стратэгіямі перакладчыка. Да ліку апошніх адносіцца, напрыклад, замена імперфекта цяперашнім часам у пасажах з дзеясловамі маўлення: *die Juenger tratten zu jm, und sprachen – ty Iogri stopio k nim, inu prauio* 13:10, ці хістанні ў выражэнні зваротнасці: *Jhesus ... satzte sich – Iesus ... fede* 13:1 (параўн.: EB *Jesus ... sedit*, але: Vg *Iesus ... sedebat*), *sich ... erhebet – gori uftane* 4:17, або наадварот: *wiederferet – se gode* 4:11, *gefiet wird – se ... seye* 4:15. Нарэшце, пад уплывам лацінскага перакладу Трубар абірае мнж. л. замест адз. л.: *die forge dieser Welt – ta skerbi tiga suita* 13:22, але: *te skerbi tiga suita* 4:19, параўн.: Vg *sollicitudo saeculi*, EB: *cuta seculi huius* 13:22, Vg *aerumnae saeculi*, EB *sollicitudines seculi huius* 4:19.

5.3

У складзе слова (калькаванне) задача Трубара яшчэ больш ўскладнялася значнай марфалагічнай і лексічнай дыстанцыяй паміж нямецкай і славенскай мовамі. У перакладчыка заставалася не так шмат магчымасцяў для захавання ў перакладзе марфалагічнай структуры слоў арыгінала.

Найбольш яскравым прыкладам калькавання ў Трубара могуць служыць нямецкія прыставачныя дзеясловы, якія ў славенскім перакладзе перадаюцца злучэннем дзеяслова з прыслоўем, напрыкл.: *Wenn jemand ... auffnimpt – ie leta kir ... gori ufame* 13:20, *nemen sie es bald ... auff – to isto oni sdaici ... gori ufame* 4:16, або прыставачным дзеясловам, напрыкл.: *der Arge ... reiffet es hin – ta Hudi ... isdere tu* 13:19.

Аднак ужо ў назоўніку і прыметніку калькаванне з боку Трубара менш выразнае. Нямецкі складаны назоўнік аднойчы перададзены словазлучэннем: *des Himelreichs – tiga nebeskiga kraleu/tua* 13:11 (магчыма, пад лацінскім уплывам, параўн.: Vg, EB *regni caelorum*). У астатніх выпадках нямецкі складаны назоўнік не калькуецца і перадаецца простым назоўнікам: *weiffagung – prerokouane* 13:14 (параўн.: Vg, EB *prophetia*), *Seeman – Seyuez / Seuz / Seiuez* (13:3, 18, 4:3, 14). Звычайна не назіраецца калькавання і пры перакладзе суфіксальных назоўнікаў: *das Gleichnisse – to pergliho* (13:3, 10, 13, 18; 4:2, 4, 10,11,13), *und betrug – tar golufya* 13:22 (параўн.: Vg *et fallacia*, EB *deceptioque*), але: *der betriegliche Reichthum – tu obnoriene tiga blaga* 4:19. Часам суфіксальны нямецкі назоўнік у перакладзе перадаецца бясуфіксным, а бясуфіксны – суфіксальным, напрыкл.: *Reichthum – blago* (13:22, 4:19), але: *von dem Reich – od tiga kraleu/tua* 13:19. Таму можна лічыць, што супадзенне марфемнай структуры назоўнікаў у некаторых выпадках проста выпадковае, параўн.: *trubfal und / oder verfolgung – ta nadluge inu preganene* 13:21, *nadluga oli preganene* 4:17.

6

Немалаважны паказчык якасці перакладу – дасягненне лексічнай стабільнасці ўнутры яго самага, калі пэўныя элементы арыгінала (перш за ўсё словы – адпаведна паслоўнаму прынцыпу) перадаюцца аднолькавымі адпаведнікамі. Вынікам становіцца ўзаемна адназначная сувязь паміж элементамі арыгінала і перакладу. У цэлым, такая тэндэнцыя назіраецца ў Трубары, аднак розныя часціны мовы ў яго перакладзе выяўляюць розную ступень стабільнасці.

6.1

Дастаткова стабільна перакладаліся Трубарам назоўнікі і прыметнікі, доля якіх у евангельскім тэксе, праўда, невысокая. Сярод гэтых часцін мовы можна адзначыць толькі лічаныя выпадкі непаслядоўнасці. Так, германізм *folk* 13:2 аднойчы выступае замест тыповага *ludi* для нямецкага назоўніка *das Volk* (13:2, 4:1x2), хаця яшчэ ў ТТ 1555 тут мелася *Ludie* 13:2. Некаторую складанасць у Трубары выклікала перадача прыметніка *wetterwendisch*, які быў перададзены апісальна: *Sondern ist wetterwendisch – temuzh on kratig zhas obstoi* 13:21, *temuzh fo ne obstuiezhi* 4:17, чамусьці насуперак даволі яснаму лацінскаму перакладу: *Vg est temporales*, *EB sed temporarius est* 13:21; *Vg, EB sed temporarii (Vg temporales) sunt* 4:17. Верагодна, тут перакладчык сутыкнуўся з дэфіцытам рэсурсаў мовы.

6.2

Больш разнастайным і даволі непаслядоўным быў пераклад дзеясловаў і ўтвораных ад іх дзеепрыметнікаў. Відаць, такая нестабільнасць абумоўлена важнай роляй дзеяслова ў фармаванні выказвання. Пры гэтым назіраецца такая заканамернасць, што частаўжывальныя (і ў маўленні, і ў евангельскім тэксце) дзеясловы маюць больш рэгулярныя адпаведнасці (гл. 5.2.3), як і рэдкаўжывальныя (гл. 5.2.1), тады як дзеясловы разумення і ментальных працэсаў характарызуюцца значнай варыятыўнасцю (гл. 5.2.2).

6.2.1

Спецыфічныя для тэматыкі прыпавесці дзеясловы, звязаныя з раслінаводствам (*seen, bringen / tragen (Frucht)* і інш.), у цэлым маюць стабільныя пераклады ў розных месцах (*aufgehen – vzesti, aufwachsen – gori zrasti, verwelken – uvenuti, ersticken – zadušiti, auffressen – pozobati* і інш.), а нестабільнасць іх перакладу абумоўленая хутчэй уплывам іншых крыніц.

Найбольш паказальна гэта для дзеяслова са значэннем ‘сеяць’. Услед за Вульгатай (*seminare*) Лютар усюды ў прыпавесці выкарыстоўвае адзін дзеяслоў *seen*. Аднак Эразм у прыпавесці і напачатку тлумачэння выкарыстоўваў *seminare* (13:3, 4, 18, 19x2, 4:3, 4, 14, 15x2), а напрыканцы тлумачэння ўжываў словазлучэнне *semen excipere* (13:20, 22, 23, 4:15, 16, 18, 20). Трубар у

Мц. цалкам, а ў Мк. часткова (у прыпавесці і напачатку тлумачэння) гэты дзеяслоў перадаваў паводле Вульгаты і Лютара як (*u*)*sejati* (13:3, 4, 19x2, 20, 22, 23, 4:3, 4, 14, 15x2).³ Аднак далей у Мк. (напрыканцы тлумачэння) Трубар звяртаецца да Эразма і перадае гэтае месца праз словазлучэнне *seme vzati* (4:16, 18, 20).

Аналагічны характар мае і пераклад дзеяслоўнай канструкцыі *bringen Frucht* як *pernesti sad* (13:23, 4:7, 8, 20), але аднойчы яна перададзена інакш: *bringet nicht Frucht – pres fada rata* 13:22 (параўн.: DB: *ne pèrnelse fadu*, Vg *sine fructu efficitur*, EB *infrugiter redditur*). Пераклад сінанімічнай канструкцыі *trag Frucht* як *ie dalu sad* 13:8 здзейснены, відаць, пад уплывам Вульгаты: *dabant fructum*, але не Эразма: *dederuntfructum*.

6.2.2

Група дзеясловаў разумення і ментальных працэсаў (*verstehen, vernehmen, sehen, (zu)hören, ergern sich* і інш.), даволі шырока прадстаўленая ў тлумачэнні прыпавесці (як і ў тэксце Бібліі), мае прыкметную нестабільнасць у перакладзе. Гэта тлумачыцца шматзначнасцю гэтых дзеясловаў, рознымі кантэкстамі іх выкарыстання, што імкнуўся, відаць, адлюстраваць у сваім перакладзе Трубар.

Дзеяслоў *verstehen* звычайна перадаецца як *fastopati / fastopiti* (13:13, 15, 19, 23, 4:12, 13x2), але: *werdet es nicht verstehen – ne bote refumeli* 13:14. Сінанамічны дзеяслоў *vernehmen* перадаецца то як *znati* (13:11), то як *vedeti* (13:14), у апошнім выпадку пад уплывам, відаць, Эразма: *non cernetis*, а не Вульгаты: *non videbitis*. Дзеяслоў *sehen* звычайна перакладаецца як *videti / viditi* (13:13x2, 16, 17x3, 4:12x2), але зрэдку Трубар яго перадае як (*u*)*gledeti / (u)gledati* (13:14, 15).

Шырокая словаўтваральная сінанімічнасць назіраецца пры перадачы дзеяслова (*zu*)*hören*. Часцей за ўсё *hören* перадаецца як *poslušati* (12 разоў, таксама аднойчы і *zuhören*), радзей як *slišati* (8 разоў), зрэдку – аддзеяслоўным назоўнікам: *zu ho^eren – h poslushanu* 13:9, 4:9, 23 (пад лацінскім уплывам, гл. 1.1.3), нарэшце, аднойчы выступае сінанім *zaslišati: ho^eren – faslishio* 13:15. Дзеяслоў *ergern sich* перакладаецца то як *smutiti se* (13:21), то як *soblažniti se* (4:17).

6.2.3

Даволі аднастайна перадаецца група дзеясловаў маўлення: *reden – govoriti, sprechen – praviti*, але *sagen* перакладаецца то як *praviti* (13:14), то як *povedeti* (13:17). У цэлым аднастайна перакладаюцца і нямецкія службовыя дзеясловы (у службовай ці самастойнай функцыі): *sein* як *biti*, *haben* як *imeti* (але: *es nicht*

³ Сюды таксама аднесены выпадак з аддзеяслоўным назоўнікам *v tim seyani* 4:4 пры *in dem er feet* (гл. 5.5).

viel erden hatte – nei ueliku semle bilu 13:5) за выключэннем сістэмных выпадкаў: формаў нямецкага перфекта (у перакладзе замяняецца славенскім перфектам з формай дзеяслова *biti*) і формаў нямецкага ўмоўнага ладу: *das er die fülle habe – de bodo obilnu imel* 13:12. Дзеяслоў *werden* (у спалучэнні з інфінітывам, для выражэння формы будучага часу) перакладаецца як *bode / bodo, bote* (13:12, 14x2, 4:12), але ў іншай функцыі ён губляецца: *wo das wort gefeet wird – kadar fe ta Belfeda feye* 4:15.

6.3

Непаслядоўнасць у перакладзе адзначана і для няпэўнага займенніка, што тлумачыцца тэксталагічнымі прычынамі. У Мц. *etlichs* перадаецца як *nekateru / nekoteru* (13:5, 7, 8x4, 23), Vg, EB *alia / aliud* (EB *alius* 13:23x3), аднак ужо ў Мк. адбываецца змена. Напачатку прыпавесці ўжываецца ранейшая форма *nekateru* 4:4, 5, 7, 8 (у крыху адрознай арфаграфіі), Vg, EB *aliud* (Vg *alia* 4:8), аднак у тым самым вершы 4:8x3 з’яўляецца новы эквівалент *enu*, які адпавядае лацінскаму перакладу Vg, EB *unum* і выкарыстоўваецца і надалей (4:20x3) – у Лютара яму адпавядае *etlicher* (Vg *unum*, EB *aliud*).

6.4

Пераклад прыслоўяў у цэлым нестабільны, напрыкл.: *bald – sdaici / fdaici* 4:5, 15, 16x2, *balde – sdai* 13:21, але: *bald – skorai* 13:5; *da – tu* 13:19, *tukai* 4:4, але часам увогуле без перакладу: *die da sagt – kir prau* 13:14, відаць, пад уплывам Эразма: *quæ dicit*, параўн.: Vg *dicens*; *die da zunam – kateri ie gori iemal* 4:8; *viel – ueliku* (13:5; 4:1) ці *dofiti* (13:2). Магчыма, такая неадназначнасць у перакладзе прыслоўяў абумоўлена залежнасцю гэтай часціны мовы ад дзеяслова, што спрыяла яе варыятыўнасці.

6.5

Асабліваю нестабільнасць выяўляе перадача злучнікаў. Хаця перакладчык імкнуўся перадаваць злучнік злучнікам, аднак з прычыны іх шматфункцыянальнасці ён шырока вар’іраваў свае славенскія адпаведнікі. Так, злучнік *und* амаль заўжды перадаецца як *inu*, аднак у некаторых кантэкстах Трубар перадаваў яго як *tar* 13:14, 22, *kir* 13:23. У цэлым пераклад многіх злучнікаў нестабільны, напрыкл.: *da – Inu* 13:4, *kir* 4:5, *kadar* 4:10; *denn – potle* 13:23, *sakai* 13:12, *inu* 13:13, параўн.: *warumb – sakai* 13:10. Нярэдка нестабільнасць у перадачы злучнікаў была выклікана тэксталагічнымі прычынамі – уплывам лацінскага перакладу: *in dem er feet – u tim kadar on feye* 13:4 (параўн.: Vg *dum seminat*, EB *quum seminare*), але: *v tim feyanu* 4:4 (параўн.: Vg *dum seminat*, EB *inter seminandum* 4:4).

6.6

Даволі нестабільным быў пераклад часціц. Так, часціца *so* магла апус-каецца: *SO ho^eret nu – Poslushaite tedai* 13:18 (параўн.: TE 1555 *pag poslushaite*), але не ў складзе злучніка: *Wenn ... So kompt – kadar ... taku pride* 13:19. Напрыклад, частаўжывальная часціца *aber* звычайна перакладалася як *pag* (13:6, 11, 12, 22, 23, 4:15), радзей *anpag*: (13:16, 4:11), але зрэдку набывала іншы пераклад: *Der aber – Inu tu kir* 13:20, *Aber er – Oli, on* 13:21 (параўн.: *oder – oli* 4:17), або зусім заставалася неперакладзенай (элімінавалася): *etlicher aber fechzigfeltig – nekateru samo shesdefett* 13:23. У сваю чаргу, нярэдка Трубар самастойна ўводзіў часціцу *pag* у свай пераклад, без наяўнасці ў арыгінале адпаведніка *aber*: *Etlichs – Nekateru pag* 13:5, 7, 8, 4:5.

6.7

Большасць прыназоўнікаў перакладаецца даволі стабільна, і толькі некаторыя з іх зазнаюць варыятыўнасць. Звычайна гэта абумоўлена ўплывам лацінскага перакладу: *auf* → *na* (13:8, 20, 4:8, 16), але: *auff ein gut Land – u eno dobro semlo* 4:20, параўн.: EB *in terram bonam* (Vg *super*); *umb* → *sa* (13:21, 4:10, 17), але: *umb jn – okuli nega* 4:10, параўн.: Vg *circa eum*, EB *circum illum*; *unter* → *umei* (13:7, 22, 4:7), але *unter die Do^ernen – v tu terne* 4:18, параўн.: EB, Vg *in spinas / spinis*. Хаця прыназоўнік *in* стабільна перакладаецца як *u / v* (13:2, 19, 21, 23, 4:1, 15, 4:17), у канструкцыі з субстантывам *kaminov / kamenitov* ён мае варыянт *na*: *in das Steinichte – na kaminauu* 13:5, *na tu kamenitouu* 4:5 (таксама і Далмацін: *na kaminitu, na tu kaminitu*).

7

Асноўным прынцыпам перакладчыцкай працы Трубара з’яўляецца паслоўны. Гэта быў звычайны выбар сярэднявечных перакладчыкаў Св. Пісьма, ён дазваляў у максімальнай ступені дасягнуць дакладнасці ў перакладзе. Аднак паслоўны прынцып дапушчае таксама і варыятыўнасць. І Трубар адыходзіць ад гэтага прынцыпу там, дзе яго захаванне прыводзіла б да сістэмных парушэнняў. Аднак у Трубара заўважаны і несістэмныя адхіленні, якія былі названыя стылістычнымі. У гэтым выпадку перакладчык меў перад сабой альтэрнатыву ў выглядзе двух ці больш варыянтаў перакладу і непаслядоўна абіраў адзін з іх. Змест такіх адхіленняў павінны быць удакладнены на большых памерах тэксту і вытлумачаны ў кантэксце гісторыі славенскай мовы. У цэлым, у Трубара вельмі рэдка (напрыкл., гл. 5.1) адбываецца парушэнне структуры сказа арыгінала больш, чымся на адзін элемент, што можа сведчыць пра адэкватнасць яго перакладу. Пра гэта сведчыць і захаванне ў асноўным структуры фразы, а яе перабудова адзначаецца толькі для пазіцыі дзеяслова (і дзеепрыметніка), а таксама часціцы і менш прыслоўя. Магчыма, памкненне Трубара ставіць дзеяслоў напрыканцы

сказа адлюстроўвае яго арыентацыю на пэўны узус (магчыма, пісьмова-літаратурны, верагодна – пад уплывам лацінскай мовы), што патрабуе далейшага высвятлення.

Нягледзячы на свой літаралізм, Трубар нячаста практыкуе памарфемны пераклад, які сведчыць пра максімальнае набліжэнне да структуры арыгінала. Паслядоўнае калькаванне ў Трубара адбываецца толькі адносна дзеяслова, але ўжо імёны амаль не калькуюцца. І ўжо зусім рэдка ў Трубара мае месца лексічнае запазычанне (нелагічная замена тыповага *ludi* германізмам *folk*, гл. 5.1). Стабільнасць, адназначнасць у перакладзе адзначана толькі для імёнаў і прыназоўніка, тады як дзеяслоў і прыслоўе, а таксама некаторыя службовыя часціны мовы – злучнік і часціца – характарызуюцца нестабільным, варыянтным перакладам. Пры гэтым дзеясловы з пераважна адным значэннем у розных кантэкстах (гэта рэдкаўжывальныя і частаўжывальныя ў маўленні і евангельскім тэксе словы) маюць больш рэгулярныя адпаведнасці, тады як дзеясловы разумення і ментальных працэсаў, якія выяўляюць большую семантычную разнастайнасць у розных кантэкстах, характарызуюцца значнай варыятыўнасцю. Высокая нестабільнасць у перакладзе прыслоўяў і часціц, а таксама незахаваўне імі сваёй пазіцыі ў сказе, відаць, абумоўлена іх дадатковай, падпарадкавальнай роляй у сінтаксісе. Менавіта гэтыя чыннікі і сталі асноўнай крыніцай варыятыўнасці (пераважна лексічнай) перакладу Трубара.

У цэлым, працу Трубара можна ахарактарызаваць як адэкватны пераклад, хаця і не пазбаўлены пэўнай варыятыўнасці. Паводле лінгвістычных паказчыкаў гэта дастаткова якасны пераклад.

Крыніцы

- DB = Юрый Далмацін. *Biblia, tu ie, vse svetu pismu, steriga inu Noviga Testamenta*. Вітэнберг, 1584 (паводле факсімільнага выдання: Ljubljana; München, 1968).
- EB = Лацінскі Новы Запавет у перакладзе Эразма Ратэрдамскага, паводле выдання: *Novvm testamentum per D. Erasmus Roterodamum novissime recognitum*. Parisiis, 1542.
- LB 1546 = Нямецкі Новы Запавет у перакладзе Марціна Лютара, паводле выдання: *Martin Luthers: Werke kritische Gesamtausgabe [Die Deut/she Bibel]*. Weimar, 1929. Bd. 6.
- TE 1555 = Трубар Прымаж. *Ta evangeli svetiga Matevsha*. Цюбінген.
- TT 1557 = Трубар Прымаж. *Ta pervi deil tiga noviga testamenta*. Цюбінген.
- Vg = Лацінская Вульгата паводле выдання: *Novum Testamentum Graece et Latine* / Ed. E. Nestle, K. Aland et al. Stuttgart, 1991.